

Okuyucu Mektupları

Letters

Sorgulama, Bilgi Edinme ve Dezenformasyon

Şenol Armağan*

İkinci Körfez Savaşı sona erdi; ancak düşündükleriyle ve etkileriyle bir süre daha gündemimizde kalacak gibi görünüyor.

Birebir bu işin içindekiler başta olmak üzere, birçok politikacı, asker, basın-yayın kuruluşu, Irak ve Amerikan halkı ve diğer kişiler bu savaştan değişik dersler çıkarttı. Tabii biz de çıkarttık.

Uzun tartışmalar yaşadık :

Savaş olacak mıydı?

Nasıl olacaktı?

Olsa mı iyiydi, yoksa olmasa mı?

Kısa mı sürmeliydi, yoksa uzun mu?

“Şok ve Dehşet” hareketi mi yeğdi, yoksa “Ağır ve Derinden” mi?!

Maliyeti ne olacaktı?

Hepsi tartışıldı. Amerikan hükümetinin önderliğinde birçok stratejinin üzerinde duruldu ve denemeler yapıldı. Sonuçta ‘bir şekilde’ başlayacak savaş başladı ve bitti.

Üzerinde durulmayan / gizli ya da bizim durulmadığını zannettiğimiz stratejiler de yok değildi. **Dezenformasyon** da bunlardan biri.

Dezenformasyon (disinformation), bireyleri ve toplumu yönlendirmek amacıyla, yanlış bilgi ve haber verme anlamını taşıyor. Ayrıca en önemli propaganda ve karşı propaganda araçlarından biri¹.

Bildiğimiz gibi enformasyon, “bilgi, haber, haber verme, duyuru” gibi anlamlara gelirken, dezenformasyonda olumsuz bir yan dikkat çekiyor.

* Şenol Armağan, Haydarpaşa Numune Hastanesi Bilgi İşlem Servisi'nde uzmandır; e-posta: s_armagan@hotmail.com

¹ Emre Kongar, 26.05.2003, [Çevrimiçi] ;
http://kongar.org/medyanotu/261_dezenformasyon.php ; ayr.bkz.
<http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=dezenformasyon>

Shannon – Weaver iletişim modelinden hatırlayacağımız gibi, “Kaynak” ve “Hedef” arasındaki geribeslemeli süreç, basit bir mesaj akışını ifade etmekteydi. Sonuçta da bir enformasyon elde edilmekteydi. Dezenformasyon, bu sürecin engelleyici ve yanıltıcı bir şekilde bir tarafa uygulanmasından başka bir şey değildir.

Tarihsel olarak bakıldığında, yanıltıcı bilgilendirmenin net bir başlangıç tarihine ulaşmak güçtür. Çevrimiçi bilgi ortamlarına kısaca göz attığımızda Hitler’in bakanlarından Goebbels’in, bu propaganda aracını sık sık kullandığı², daha önce, bunun sistematik bir devlet siyaseti olarak uygulanmasının temelini Ekim Devrimi’nde yattığı gibi iddialar göze çarpmaktadır. Kaynağa göre, Rus lideri Vladimir Lenin öncülüğünde 1919’da kurulan Komintern’in (Komünist Enternasyonal) devrimi “meşru” ve “meşru olmayan” yollarla yayma niyeti, dezenformasyonu ciddi bir araç olarak gündeme getiriyordu³. Benzer kaynaklarla örnekler çoğaltılabilir. Daha yakın zamanlarda da dezenformasyon örneklerine rastlanmaktadır.

The Independent muhabiri Rupert Cornwell’in yazdığı yazılarda, Soğuk Savaş ve sonrası yıllardaki dezenformasyon çabaları arasında, ABD’nin iki Körfez Savaşı sırasındaki faaliyetlerine dikkat çekilmektedir⁴:

ABD, dezenformasyonun en görkemli örneğini Birinci Körfez Savaşı sırasında vermektedir. 1990’larda, şimdiki başkanın babası olan George Bush, ABD Kongresi’nde 15 yaşındaki bir Kuveytli kıızı konuşturuyor. Genç kız, Kuveyt’i işgal eden Iraklı askerlerin kuvözlerdeki prematüre bebekleri nasıl çıkarıp öldürdüklerini, sonra da bu kuvözleri Bağdat’a götürdüklerini anlatıyor. Bu dehşet verici hikayenin, Bush’un harekate onay almasında etkili olduğu biliniyor. Sonradan bu kızın Kuveyt’in kiraladığı Amerikalı bir halkla ilişkiler şirketi tarafından bulunduğu, Kuveytli bir diplomatın kıızı olduğu ve hikayesinin de yalandan ibaret olduğu ortaya çıkıyor.

Geçmişte savaşlarda kullanılan birçok yanlış bilgilendirme olayına rastlanılabilir. Bu tarz bilgilendirme yine esas çabaya destek niteliği taşımaktadır. Geçmişle günümüz dezenformasyonları arasında bir karşılaştırma yapacak olursak, günümüzde çok daha fazla medyadan faydalanıldığını öne sürebiliriz. Hatta bu kavram medyayla beraber anılır hale gelmiştir. Bu oldukça doğal gözükmektedir. Zira, bilgilendirme yollarındaki niteliksel ve niceliksel değişime, imkanların farklı-

² Emre Kongar, a.y.

³ Rupert Cornwell, “Dezenformasyonla geçen bir asır”, [Çevrimiçi] http://www.radikal.com.tr/veriler/2002/02/21/haber_29937.php

⁴ Rupert Cornwell, a.y. ; ayr. bkz. Haluk Şahin, “Medyanın satılması”, 17.01.2003, [Çevrimiçi] ; http://www.radikal.com.tr/veriler/2003/01/17/haber_php “Bir dezenformasyon hikayesi”, 21.09.2001, [Çevrimiçi] ; http://www.radikal.com.tr/veriler/2001/09/21/haber_15070.php Zafer Özcan, “RTÜK Başkanı Karaca: Bazı TV’ler savaşı kışkırtıyor”, 26.03.2003, [Çevrimiçi] <http://www.zaman.com.tr/2003/03/26/televizyon/h1.htm>

laşması, stratejilerin değişmesine yol açmış, bu da dezenformasyonu gittikçe sık kullanılan bir araç haline getirmiştir.

Keza, salt askeri alanda değil, politik ve sosyal alanda da dezenformasyon aracı kullanılmaktadır. Yani, burada alandan ziyade *önceden saptanmış bir amaçın varolması, buna uygun girişimler yapılması ve etrafta değişik çıkar ilişkilerinin bulunması* önem taşımaktadır. İlke olarak, en az bu üç ögenin varlığının dezenformasyon için uygun bir ortam sağladığı öne sürülebilir.

Öte yandan, dezenformasyon birkaç değişik şekilde ortaya çıkabilir:

A. YANLIŞ BİLGİ VERME:

Topluma ya da hedef alınan kesime, onu hedeften uzaklaştırıcı, yanlış yerlere yöneltici düzmece bilgi verilmesidir.

Bu çeşit, **KAYNAK** → **HEDEF** sürecinin veya benzer süreçlerin bileşenlerinin motivasyonlarını bozabileceği gibi, tamamen çökmesine de neden olabilir.

B. EKSİK BİLGİ VERME:

Eksik bilgi verme de, amaçtan uzaklaştırmayı hedefleyen bir tekniktir. Yukarıda anılan süreçlere yeterli bilgi desteğinin verilmemesi veya verilmesine engel olunması şeklinde ortaya çıkar.

Burada önce, haber alma servislerinin konusuna giren, “önceden durumun bilgisinden haberdar olma” amacı hedeflenebilir. Sonra, bu girdi kullanılarak, yani eksik bilgilendirmeye gidilerek esas amaca ulaşılmaya çalışılır.

C. FAZLA BİLGİ VERME:

Eksik bilgi vermeden farklı olarak, yanıltıcı fazla bilgi verme yoluna gidilir. Çokluğun karmaşasından faydalanılmaya çalışılır.

Bu arada, “fazla” kelimesiyle niceliksel fazlalık olduğu kadar bilgi çeşidindeki niteliksel fazlalık da kastedilebilir.

Öte yandan, “hazır bilgi vermeme” de bir dezenformasyon tekniği olarak düşünülebilir. Zira bazı durumlarda, işlenmemiş bilginin doğrudan aktarılması yanlış anlamalara ve hedeften sapmalara neden olabilir. Bilinçli yapılabilirdiği gibi, bilinçsizce de yapılabilir. Örneğin her konuşmacı, konuyla ilgili belli bir bilgi birikimine sahip olsa da, mevcut dolayısıyla zaten hazır olduğu kabul edilen bu bilgisini yeniden gözden geçirmek, her dinleyici topluluğuna göre bilgisini yeniden

üretmek, biçimlendirmek ve iletilebilir hale getirmek zorundadır⁵.

Hazır bilgi vermemenin en önemli sonucu, zaman kaybına yol açmasıdır. İhtiyaç duyulan anda elinizin altında sıcak, kullanılabilir, ikame edilebilir ve faydalı bilgi yerine bir öz içeren ama bunun tam olarak diğer ortamlara geçirgenliğinin olmadığı, anlaşılır kılınmadığı bir bilgi olabilecektir. Eksik bilgi vermeden ayrıldığı nokta olarak bundan bahsedilebilir.

Gelelim dezenformasyondan korunma yollarına...

Dezenformasyon, büyük oranda dışımızda gerçekleşen konvansiyonel, yani yukarıdan inme bir eylemdir. Dolayısıyla onu tamamen ve uzun süre etkisiz kılmak pek mümkün değildir. Buna rağmen en az zararlı bu işin içinden çıkmak olasıdır.

Hatırlarsak, dezenformasyon halkı, medyayı ve politikayı doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda, halkın eğitim seviyesini yükseltmek, neyin doğru neyin yanlış olduğunu tam isabetle ve hızlı bir şekilde anlayabilmesi açısından anlamlı olacaktır. Aynı zamanda, toplumdaki sorgulama bilinci de önem kazanmaktadır. Bu bilinç, eğitimle olduğu kadar, çevrenin etkisiyle ve insanın kendini zorlamasıyla da gerçekleşebilir. İnsan, sorgulama bilinci sayesinde, duyularına gelen bilgi girdilerini iyi analiz edip, bunlardan başarılı sonuçlar çıkarabilir. Örneğin, aldığı haber hakkında düşünüp, araştırma yapmadan sonuçlar çıkarmayacaktır. Değerli yazar Haluk Şahin'in de dediği gibi⁶: "Aman dikkat; kirletilmiş, saptırılmış, zehirlenmiş bilgiler konusunda her zamankinden daha dikkatli olmamız gereken bir döneme giriyoruz."

Dezenformasyonu besleyen faktörlerden biri de toplumdaki önyargılardır zannediyorum. Bu önyargılar, günümüz ileri teknolojileri sayesinde çeşitlenen ve yayılan bilginin bir sonucu da olabilir. O denli çok ve çeşitli bilgi vardır ki, hangilerinin doğru, hangilerinin yanlış olduğunu anlamak olanaksız gibi gelebilir. Dolayısıyla, herşeyden şüphe edilir hale gelmiş bu ortam, gereksiz/amaçsız şüphencilik ve önyargılarla daha da kronik bir hal almaktadır.

Dezenformasyondan etkilenen her kesim, kendi çözüm yollarını kendisi üretmek zorundadır. Toplumdaki bireylerin durumları yukarıda anıldı. Medya ise daha karmaşık nitelik arz etmektedir.

POLİTİKA -> ÇIKAR -> MEDYA -> HALK dizgesinde, medyanın önemi büyüktür. Dezenformasyondan etkilenen taraf olabilirken (özellikle birbirlerine karşı yapıldığında), dezenformasyona çanak tutan bir yapı da arz edebilir.

Öyle sanıyorum ki, medyadan konuşurken "medya" kelimesinden çok "insan"ı kullanmalıyız. Medya kuruluşlarının başındakiler olsun, yazarlar, aydınlar

⁵ Aysel Yontar (1990), "Bilgi çağında halk kütüphanesinde enformasyon hizmeti", *TKD İstanbul Şubesi Haber Bülteni*, 1(4): s.2-8.

⁶ Haluk Şahin, "Bir dezenformasyon hikayesi", a.y.

olsun ve nihayet halk olsun, hangi tarafta olduklarına kesinlikle dikkat etmelidirler. Çünkü, aradaki sınır çok belirsiz ve gittikçe de belirsizleşmektedir.

Bu bağlamda, bilginin kaynağı ciddi bir biçimde araştırılmalı ve bilgi doğrulanmalıdır. Eğer, tam olarak doğrulanamayan bir yan varsa, bu da bilgi sunumunda yer almalıdır. Neyin, ne kadarının doğrulandığı da bazen önem taşıyabilir.

Öte yandan, sorumluluğu gereği, medya kuruluşları halkın aydınlatılmasına, önceden bilgilendirilmesine önem vermeyi sürdürmelidirler.

Politikaya ve politikacılara gelince, öncelikle ilkeli politika güdülmelidir zannediyorum. Politikacılar da ilkeli, dürüst ve ahlaklı olmalıdır. Dezenformasyon gibi yanıltıcı bilgi verme yollarına gitmekten çok, diyalogu kovalamalı ve toplum önünde veya gizli olarak tartışmalara girmekten kaçınmamalıdır. Halka açık tartışma platformları, bilgi edinmedeki dolaylılığı kaldırması açısından önem taşımaktadır. Şeffaflığa önem vermelidirler. Savaş gibi, kazananının olmadığı çözümleri son ana dek düşünmemelidirler.

Politikalar da Publius Syrus'un dediği "Değiştirilemeyen bir düzen, kötü bir düzendir." anlayışına hizmet etmemelidir. Şeffaf ve değiştirilebilir olmalıdır. Yanıltıcı bilgilendirme, üst düzeyde yaptırımlarla önlenmelidir.

Son olarak, halkın tümünün bilgi ihtiyacını karşılamayı amaç edinmiş, bir çoğu ücretsiz hizmet veren kütüphane ve belge / bilgi merkezlerinin bu konudaki önemine işaret edilebilir. Bu merkezlere ilginin ve onlardan yararlanmanın topluma, onların üzerine düşmenin, kaynaklarını artırmanın ve korumanın bu kurumlarımıza ne kadar faydalı olduğu açıktır. Üstelik, bilgi çağının sıkça telaffuz edildiği günümüz dünyasında, bilgiyi mekansızlaştırmayı da amaç edinmiş bu ve benzeri merkezler, gerçek zamanlı olarak bilgi hizmeti vermeye başlamış, bilgiyi kısa zamanda denetlenebilir hale getirmiş ve insanoğlunu edilgenlikten çıkarıp, etkin bir bireye doğru yönlendirmişlerdir. Bu anlamda toplumun her kesimine faydalı oldukları su götürmez.

Kütüphane ve bilgi / belge merkezleri, bugün verdikleri ve gelecekte verecekleri bilgi hizmetiyle "uyanık birey" ve "uyanık toplum" kavramlarını alışılagedik hale getirmektedirler ve getireceklerdir.